

ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΛΟΥΚΟΥΝΤΗΣ

Η συνωμοσία της Αμοργού

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Κατερίνα Σχινά

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Για τη Λούσυ,

*που με συμβούλεψε
ν' αρχίσω αυτό το βιβλίο
και να το τελειώσω.*

Περιεχόμενα

Σημείωμα του συγγραφέα	11
Η αρχή	13
Διασχίζοντας τη διαχωριστική γραμμή	21
Η πρώτη αντίσταση	33
Νυχτερινό ταξίδι	38
Οι συνταγματάρχες	43
Μια συνάντηση στην Κηφισιά	45
1968	64
Περιμένοντας	67
Ανάθεμα	71
Μια ρομαντική στιγμή	84
Θρησκευτικός γάμος	88
Στο μάτι του κυκλώνα	91
Η διασταύρωση παρόντος και μέλλοντος	113
Δείπνο νίκης	121
Ο άνθρωπος με τα δύο καπέλα	126
Επιστροφή στην Αμοργό	132
Τρέχοντας από πόλη σε πόλη	140
Ένα κομμάτι ουρανός	144
Το αριστερό χέρι του αρχιεπισκόπου	148
Γενέθλια	159

Η ομάδα διάσωσης	164
Διακινδυνεύοντας	180
Με πλαστή ταυτότητα	185
Ένας για τη δημοκρατία	196
Μια έκπληξη	203
Το μάτι της βελόνας	206
Άγιος Γεώργιος	209
Στην αγορά για ψώνια	219
Την παραμονή	221
Westbourne Grove, Λονδίνο	223
Στο λυκόφως	225
Αποχαιρετιστήριο δείπνο	233
Κάτω απ' τον γκρεμό	243
Η μάσκα του ενδοιασμού	255
Αλκυονίδες μέρες	265

Σημείωμα του συγγραφέα

Τα γεγονότα που περιγράφονται εδώ είναι απολύτως αληθινά. Η ιστορία που αφηγούμαι είναι μια αναδρομή σε ένα σημαντικό επεισόδιο της ζωής μου και στις συνθήκες που οδήγησαν σ' αυτό.

Η αρχή

Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΚΑΘΕΝΟΣ ΜΑΣ ορίζεται από κάποια γεγονότα που αποτελούν τομές στη βιοτική μας διαδρομή και λειτουργούν ως φυσικό όριο ανάμεσα στις διαφορετικές της περιόδους. Ένα τέτοιο γεγονός ήταν για μένα η συνωμοσία της Αμοργού. Ωστόσο δεν ήμουν ο μόνος που δοκίμαζε αυτό το αίσθημα: το συμερίζονταν όλοι οι Ιταλοί σύντροφοί μου στο ταξίδι.

Ένα πράγμα που μου δίδαξε η περιπέτεια είναι τούτο: όταν έχεις επενδύσει σ' ένα πρόσωπο κι αυτό το πρόσωπο δε σου αποδίδει, αισθάνεσαι υποχρεωμένος να επενδύσεις ακόμα περισσότερο σ' αυτό, ώστε να πείσεις τον εαυτό σου ότι δεν είχες αστοχήσει στις αρχικές σου εκτιμήσεις, ότι δεν είχες πιστέψει σε κάποιον που δεν το άξιζε. Αυτή η στάση είναι μια ψευδαίσθηση, όμως με ψευδαισθήσεις είναι υφασμένη η ιστορία που θα αφηγηθώ.

Η Αμοργός σηματοδότησε το τέλος των νεανικών μου

ψευδαισθήσεων. Δεν έσβησαν αμέσως· χρειάστηκε κάποιος χρόνος. Ωστόσο η περιπέτεια της Αμοργού ήταν το πρώτο λάλημα του πετεινού: ο καθαρός του ήχος έτρεφε σε φυγή τα στοιχεία κι έκανε τα φαντάσματα να ξεθωριάσουν. Η ζωή μου, κάτω από το φως της μέρας, έμελλε πια να είναι διαφορετική.

Η ιστορία μου αρχίζει δυο χρόνια πριν από το εγχείρημα της Αμοργού, όταν γνώρισα την Ελένη Μυλωνά, μια νεαρή Ελληνίδα που είχε έρθει στη Νέα Υόρκη για να σπουδάσει στη Σχολή Δημοσιογραφίας του Columbia University. Αρχικά υπολόγιζε να λείπει μόνο ένα χρόνο από την Αθήνα, όμως το στρατιωτικό πραξικόπημα είχε αλλάξει τα σχέδιά της και την είχε κάνει να παρατείνει τη διαμονή της στην Αμερική.

Συναντηθήκαμε στη Νέα Υόρκη, σε μια δεξίωση των Ελληνοαμερικανών δημοσιογράφων που είχαν αντιταχθεί στη χούντα των συνταγματαρχών. Οικοδεσπότες ήταν ο Έλληνας δημοσιογράφος Σπυρίδων Γρανίτσας και η Γερμανίδα σύζυγός του Μάργκοτ, που ασχολούνταν με τη φωτογραφία. Ο Σπυρίδων ήταν ο μέντοράς μου σε θέματα ελληνικής πολιτικής, και το διαμέρισμα των Γρανίτσα, στη διασταύρωση της West End Avenue και της 98ης οδού, υπήρξε για ένα διάστημα το κέντρο της ελληνικής κοινωνικής και πνευματικής μου ζωής. Εκείνη τη βραδιά η συζήτηση γινόταν στα ελληνικά και στα αγγλικά, και το δωμάτιο ήταν πλημμυρισμένο από κόσμο και θολό από τους καπνούς των τσιγάρων, γιατί, βέβαια, βρισκόμασταν στο 1967.

Μια νέα γυναίκα, ντυμένη μ' ένα βαθυκόκκινο μάλινο φόρεμα, άσπρες κάλτσες και μαύρα παπούτσια με αγκράφες, καθόταν σε μια μαξιλάρα στο πάτωμα. Είχε λεπτό πρόσωπο, καστανά μάτια και τα καστανοκόκκινα

μαλλιά της λυτά, έτσι που έπεφταν στους ώμους και στο στήθος της σαν χαιτή λιονταριού. Έμοιαζε με χαμίνι, αισθησιακό ωστόσο και προκλητικό, και κρατούσε ένα ασύμβατο προς το παρουσιαστικό της τσιγάρο ανάμεσα σε δυο δάχτυλα στο πλάι του κεφαλιού, έτσι που ο καπνός φαινόταν να περιελίσσεται πίσω από το αυτί της.

Όταν με είδε να μπαίνω στο δωμάτιο φορώντας το αιώνιο μακρύ, παλιομοδίτικο παλτό μου, ρώτησε τον Σπυρίδωνα ποιος ήμουν· κι όταν ο Γρανίτσας τής είπε το όνομά μου, εκείνη ψιθύρισε: «Ο Κουλουκουντής; Τι δουλειά έχει αυτός εδώ;».

Το 1967 υπήρχαν δυο ειδών Έλληνες στη Νέα Υόρκη. Οι πρόσφατοι μετανάστες, οι φοιτητές, οι δικηγόροι και άλλοι επαγγελματίες ήταν ενάντιοι στη χούντα των συνταγματαρχών. Ο αρχιεπίσκοπος και η Ελληνική Εκκλησία της Αμερικής, οι ελληνοαμερικανικοί πολιτιστικοί οργανισμοί και οι εφοπλιστές τούς υποστήριζαν. Ο πατέρας μου ήταν εφοπλιστής, άρα εκ των πραγμάτων θα έπρεπε να ανήκω στη δεύτερη κατηγορία.

Ο Σπυρίδων ήταν μανιώδης καπνιστής πίπας, με έντονο βλέμμα πίσω από γυαλιά με συρμάτινο σκελετό – ένας Έλληνας Ζαν-Πολ Σαρτρ.

«Α, είναι εντάξει, θα δεις», είπε ο Σπυρίδων. «Είναι δικός μας».

Ο πατέρας της Ελένης ήταν ένας προοδευτικός Έλληνας πολιτικός, ένας από τους πολλούς τους οποίους είχε θέσει εκτός μάχης η δικτατορία. Το τελευταίο του αξίωμα ήταν υπουργός Εθνικής Παιδείας στην κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου, την τελευταία δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση πριν το πολιτικό αδιέξοδο ανοίξει τον δρόμο στους συνταγματάρχες.

Ως εφοπλιστής, ο πατέρας μου ήταν μέλος της επαγ-

γελματικής ομάδας που οι Έλληνες λιβανίζουν και ταυτόχρονα μισούν με τον τόσο χαρακτηριστικό τρόπο της φυλής μας. Είχα μόλις εκδώσει ένα βιβλίο με θέμα την Ελλάδα και μετά το πραξικόπημα είχα αρχίσει να πηγαίνω σε συναντήσεις και να συναναστρέφομαι ανθρώπους που θεωρούσα ότι με αντιμετώπιζαν γι' αυτό που ήμουν – ως συγγραφέα δηλαδή, και όχι ως απόφυση των γονιών μου. Έτσι πίστευα τουλάχιστον.

Η Ελένη μου άρεσε, αυτό όμως που πραγματικά με σαγήνευσε ήταν η φωνή της. Έχω ιδιαίτερη ευαισθησία στις φωνές, και η δική της απέπνεε διάθεση για περιπέτεια, χιούμορ, γοητεία. Λάτρευα την προφορά της, τον τρόπο που έλεγε «very many times», το ότι παρενέβαλε γαλλικές λέξεις καθώς συζητούσε στα αγγλικά. Ήταν μάλλον αναπόφευκτο να γοητευτώ από ένα κορίτσι με ξενική προφορά. Την ίδια είχε και η μητέρα μου. Η προφορά της Ελένης ήταν ένα μείγμα από Μαρλένε Ντίτριχ και Κατρίν Ντενέβ.

Έσκυψα και κάθισα κοντά της.

«Μιλάτε ελληνικά;» με ρώτησε – στα αγγλικά.

«Ναι» είπα, επίσης στα αγγλικά.

Μιλήσαμε για το πόσο παράδοξο ήταν να υπάρχουν δύο διαφορετικές ελληνικές γλώσσες, η μία γραπτή, η άλλη ομιλούμενη. Ανάλογα με το αν ήσουν δεξιός ή αριστερός, χρησιμοποιούσες καθαρεύουσα ή δημοτική.

Ξεκίνημα σε πολιτική βάση, θα έλεγε κανείς, και σίγουρα όχι τυπικό φλερτ. Είχα υποφέρει από την καθαρεύουσα όσο και κάθε άλλος Έλληνας στα μαθήματα ελληνικών που έκανα μετά το σχολείο, σκυμμένος πάνω απ' τα βιβλία την ώρα που όλοι οι συμμαθητές μου απολάμβαναν χαρούμενοι το κολατσιό τους στο τραπέζι της κουζίνας τους. Διεκδικούσα, λοιπόν, κάποια συγγένεια

με την ελληνική Αριστερά όσον αφορά το γλωσσικό ζήτημα. Δεν ξέρω βέβαια αν η Ελένη αποδεχόταν αυτή την εκλεκτική μου συγγένεια.

Είχα έρθει στην Αμερική από την Ελλάδα όταν ήμουν τριών ετών και είχα μεγαλώσει στο Rye, ένα προάστιο της Νέας Υόρκης. Εκείνη την εποχή περνούσες από κατήχηση πριν θεωρηθείς επιτέλους σωστός Έλληνας στην Αμερική, μια κατήχηση η οποία θα μπορούσε να συνοψιστεί στα ακόλουθα: πρώτον, να πηγαίνεις στην εκκλησία, δεύτερον, να κάνεις τον σταυρό σου όποτε τον έκαναν και οι άλλοι, τρίτον, να πασπαλίζεις τις αγγλικές σου φράσεις με ελληνικές για να επιδεικνύεις την ελληνικότητά σου, τέταρτον, να κάνεις φιγούρα στους ξένους φίλους σου μιλώντας μπροστά τους ελληνικά με τους άλλους Έλληνες, πέμπτον, να μένεις με τους γονείς σου ώσπου να παντρευτείς, έκτον, να ακολουθείς το επάγγελμα του πατέρα σου και, τέλος, έβδομον, να παντρευέσαι «ένα καλό κορίτσι από τον τόπο σου» (με το οποίο, απαρεικλίτως, δεν έπρεπε να έχεις κοιμηθεί πριν από τον γάμο).

Η συνάντηση με την Ελένη Μυλωνά πέταξε αυτές τις επιταγές στα σκουπίδια. Η οικογένειά της δεν ήταν ιδιαίτερα θρησκευόμενη. Είχε μεγαλώσει στην Ελλάδα, όχι στην Αμερική, κι έτσι η ελληνική εκκλησία ποτέ δεν υπήρξε το κέντρο της κοινωνικής της ζωής. Όμως ήταν αναμφισβήτητα Ελληνίδα. Φλερτάροντάς τη, και ανταποκρινόμουν στις προσδοκίες των γονιών μου και επαναστατούσα εναντίον τους. Ήξερα από πριν ότι οι γονείς μου θα ενέκριναν την εθνικότητά της, όχι όμως τις πολιτικές και κοινωνικές της αντιλήψεις.

Ένας μεγαλύτερος άντρας, με σκούρο κουστούμι και λεία μαύρα μαλλιά χτενισμένα κολλητά στο κεφάλι του,

πλησίασε εκεί που καθόμασταν και ρώτησε την Ελένη πώς τα πήγαινε ο πατέρας της με τη δικτατορία.

«Δεν ξέρω» είπε η Ελένη, προσφέροντας στον άντρα το χέρι της χωρίς να σηκωθεί, «αποφεύγει να μας γράφει. Απλώς έμαθα από τη μητέρα μου ότι τον περισσότερο χρόνο μένει στο σπίτι της μητέρας του στην Κηφισιά, πιστεύοντας ότι εκεί δε θα πάει να τον αναζητήσει η αστυνομία».

Συνέχισαν να συζητούν για την πολιτική κατάσταση, υπογραμμίζοντας ιδιαίτερα τον κίνδυνο που συνιστούσαν οι συνταγματάρχες για την ανεξάρτητη κυβέρνηση της Κύπρου. «Είναι πολύ θετικό που η Κύπρος είναι επιτέλους ανεξάρτητη» είπε ο άντρας. «Τουλάχιστον υπάρχει ένα ελεύθερο ελληνικό νησί».

Έμειναν να συζητούν με την Ελένη τόση ώρα, ώστε στο τέλος εμφανίστηκε ο Σπυρίδων και, δαγκώνοντας δυνατά την πίπα του, μου ψιθύρισε ότι δεν ήταν δυνατόν η Ελένη να μονοπωλεί το ενδιαφέρον του καλεσμένου του. Ύπήρχαν κι άλλοι που ήθελαν να του μιλήσουν. Από αυτό συμπεράνα ότι ο άντρας ήταν επιφανής. Όμως δεν ήταν δική μου δουλειά να διακόψω την κουβέντα τους. Ο άντρας ήθελε να μιλήσει στην Ελένη και υπέθεσα ότι είχε κάποια σχέση με τον πατέρα της.

Όταν ο άντρας απομακρύνθηκε, η Ελένη κι εγώ συνεχίσαμε να μιλάμε, ώσπου ένας άλλος καλεσμένος, ο Νίκολας Γκέιτζ, δημοσιογράφος τότε της *Wall Street Journal*, μας πλησίασε για να μου πει ότι έπρεπε να φύγει γιατί είχε κάποιο ραντεβού, αλλά ότι θα τηλεφωνούσε αργότερα μήπως και θέλαμε η Ελένη κι εγώ να βγούμε μαζί του για φαγητό.

Περίπου μία ώρα αργότερα, χτύπησε το τηλέφωνο. Ήταν, βέβαια, ο Γκέιτζ και τσακίστηκα να του απαντή-

σω από το γραφείο του Σπυρίδωνα, προεξοφλώντας τις διαθέσεις της Ελένης χωρίς να τη ρωτήσω. «Νικ, η Ελένη είναι κουρασμένη και νομίζω ότι θέλει να γυρίσει σπίτι» είπα. Λίγο αργότερα η Ελένη πράγματι ετοιμάστηκε να φύγει για το σπίτι της και προσφέρθηκα να την πάω με το αυτοκίνητο. Έμεινε κοντά στο Columbia University και μείναμε αρκετή ώρα καθισμένοι στο αυτοκίνητο κοιτάζοντας το φωταγωγημένο μαρμάρινο επιτύμβιο του Γκραντ που υψωνόταν στο βάθος της 123ης οδού, ενώ η Ελένη μού μιλούσε για τον πατέρα της.

Είπε ότι το άστρο του είχε αρχίσει να ανεβαίνει όταν το Κέντρο κέρδισε τις εκλογές του 1963. Ο πατέρας της είχε εκλεγεί βουλευτής και πολύ σύντομα ο Γεώργιος Παπανδρέου, ο «Γέρος», τον τοποθέτησε υπουργό Παρά τω Πρωθυπουργώ, πράγμα που, μεταξύ άλλων, σήμαινε ότι θα ήταν υπουργός Πληροφοριών, επιφορτισμένος με την ευθύνη της επικοινωνίας με τον ξένο Τύπο. Ήταν καλός ρόλος γι' αυτόν, επειδή ήταν ο πιο «Δυτικός» από τα μέλη του υπουργικού συμβουλίου. Προκάτοχός του ήταν ο Ανδρέας, ο γιος του Παπανδρέου, ο οποίος, αντίθετα από τον Μυλωνά, ενεργούσε σαν Ανατολίτης προύχοντας. Όταν ο Ανδρέας μετακινήθηκε σε ένα πιο προβλεβημένο πόστο, ο Μυλωνάς ανέλαβε το Υπουργείο Πληροφοριών, για να διαπιστώσει, προς μεγάλη του έκπληξη, ότι ήταν εντελώς διαλυμένο. Αντίθετα από τον άστατο Ανδρέα, ο Μυλωνάς ήταν αξιόπιστος και επίμονος, ένας άνθρωπος εμπιστοσύνης, απολύτως απαραίτητος στον πρωθυπουργό, αφού ήταν ικανός να αποκαταστήσει την τάξη στο υπουργείο κρατώντας ταυτόχρονα το στόμα του κλειστό, αποσιωπώντας το χάος που είχε συναντήσει. Αυτός ήταν ο Μυλωνάς. Κατά κάποιο τρόπο, ήταν ο καλός γιος του Παπανδρέου, ενώ ο Ανδρέας

ήταν ο κακός. Η αξιολόγηση αυτή, βέβαια, δε διατυπώθηκε απεριφραστα από την Ελένη, ωστόσο τη συνήγαγα από τα συμφραζόμενά της.

«Ο πατέρας μου δεν είναι ο πολιτικός που βάζει τις φιλοδοξίες του πάνω από το συμφέρον της χώρας» είπε η Ελένη.

Αργότερα, στη μέση της συζήτησης, και μάλλον εκτός θέματος, ρώτησα την Ελένη: «Αν η Ελλάδα καλούνταν να διαλέξει ανάμεσα στον φασισμό και στον κομμουνισμό, τι από τα δύο θα προτιμούσες;».

Η Ελένη σκέφτηκε πολύ πριν απαντήσει: «Τον κομμουνισμό. Τουλάχιστον θα ήταν κάτι καινούριο για την Ελλάδα. Όμως ο πατέρας μου πιθανότατα δε θα συμβούσε – είναι πιο συντηρητικός από μένα».

Επακολούθησε μια μικρή παύση, κι ύστερα, σαν να την πίεζε αβάσταχτα η κατάσταση, αναφώνησε: «Ω, πραγματικά θα ήθελα να ξέρω τι σκέφτεται! Είναι τρομερό να βρίσκομαι εδώ, αποκομμένη απ' όλα όσα συμβαίνουν. Ξέρω ότι θα έβλεπε πράγματα που εμείς ούτε να διακρίνουμε δεν μπορούμε. Μακάρι να είχα τη δυνατότητα να του μιλήσω».

«Αν κατέβω στην Ελλάδα, μπορώ, αν θέλεις, να τον επισκεφθώ» είπα. «Κι ύστερα να σου δώσω πλήρη αναφορά». Ήταν μια χαρακτηριστικά ελληνική πρόταση, ένας τρόπος να γίνω αρεστός και στις δύο πλευρές λειτουργώντας ως σύνδεσμος ανάμεσά τους.

Εκείνο το βράδυ θα άκουγα για πρώτη φορά το όνομα του Γιώργου Μυλωνά, πρώην υπουργού Παιδείας και αργότερα δεσμώτη της Αμοργού. Κι αυτή ήταν η πρώτη μου συνάντηση με την κόρη του, που αργότερα θα γινόταν γυναίκα μου.

Διασχίζοντας τη διαχωριστική γραμμή

ΩΣ ΕΚΕΙΝΗ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ είχα επιχειρήσει να πετύχω την προσέγγιση των δύο κόσμων μου, του φιλικού και του οικογενειακού, χωρίς μεγάλη επιτυχία. Αν οι φίλοι μου δεν έφεραν ελληνικά ονόματα, οι γονείς μου αδιαφορούσαν απολύτως γι' αυτούς και δεν έκαναν ερωτήσεις. Σ' όλο το δημοτικό, στις φωτογραφίες της επετηακής έκδοσης που κυκλοφορούσε με το τέλος της σχολικής χρονιάς, ήμουν ο μόνος που φορούσε πουκάμισο ανοιχτό στον λαιμό και πλεκτό γιλεκάκι, όταν όλοι οι άλλοι ήταν ντυμένοι με σακάκι και γραβάτα.

«Ξέρεις, κάθε φορά έστελναν σπίτι ένα σημείωμα που υπενθύμιζε ότι τα αγόρια ήταν υποχρεωμένα να φορούν γραβάτες και σακάκια την ημέρα της φωτογράφισης» είχε αστειευτεί ύστερα από πολλά χρόνια η φίλη και συμμαθήτριά μου Leigh Dean, «έλα όμως που το σημείωμα δεν ήταν γραμμένο στα ελληνικά... Πώς περιμένεις να του δώσουν σημασία οι γονείς σου;».

Αργότερα θα αποκαλυπτόταν άλλη μια διαφορά ανάμεσα στη ζωή μου και στη ζωή των συμμαθητών μου. Την εποχή που φοιτούσα στο οικοτροφείο του Exeter, έτυχε να αναφέρω στον καθηγητή δραματουργίας ότι θα παντρευόμουν στα είκοσι πέντε μου χρόνια.

«Στα είκοσι πέντε; Παραείσαι αισιόδοξος» είπε ο καθηγητής μου, ο κύριος Scott, ανίκανος να αντισταθεί στον πειρασμό να μου κάνει πλάκα.

«Εντάξει, το πολύ στα τριάντα» είπα χωρίς να καταλαβαίνω το αστείο.

Δεν το καταλάβαινα, επειδή στον ελληνικό κόσμο των γονιών μου ο γάμος αντιμετωπιζόταν ολότελα διαφορετικά απ' ό,τι στον κόσμο των συμμαθητών μου, και, κατά προέκταση, του κυρίου Scott.

«Ο Ηλίας ξέρει ότι τώρα μπορεί να περνάει ευχάριστα τον καιρό του» συνήθιζε να λέει η νονά μου «όταν όμως έρθει η ώρα, θα ξέρει και πώς να διαλέξει σωστά».

Για την ώρα, υποτίθεται πως τσιλημπούρδιζα, πως όλοι οι δεσμοί μου ήταν νεανικές τρέλες. Οι γονείς και οι νονοί μου δεν είχαν τίποτα εναντίον του σεξ, αρκεί να μην οδηγούσε στον γάμο. Ήταν προφανές ότι ήταν αδιανόητο να παντρευτώ όπως οι συμμαθητές μου – ένας δυο είχαν παντρευτεί λίγες εβδομάδες αφότου είχαν αποφοιτήσει, και μερικοί ήταν ήδη αρραβωνιασμένοι στο τελευταίο έτος των σπουδών τους. Όμως εγώ απλώς υποτίθεται ότι «περνούσα ευχάριστα τον καιρό μου». Αργότερα, όταν θα ετίθετο το ζήτημα του γάμου, ένας Θεός ξέρει τι θα έκανα. Η όλη υπόθεση ήταν ένα «αίνιγμα τυλιγμένο στο μυστήριο», όπως είχε αποκαλέσει ο Τσόρτσιλ τη Ρωσία.

Όσο για τα επαγγελματικά μου σχέδια... ε, λοιπόν,

ήθελα να γίνω συγγραφέας. Ο πατέρας μου θεωρούσε βέβαιο ότι θα έμπαινα στην επιχείρησή του και η μητέρα μου υποστήριζε ότι έπρεπε να σπουδάσω, να έχω ένα επάγγελμα που θα μπορούσα να το ακολουθήσω αν ποτέ η επιχείρησή μας αντιμετώπιζε δυσκολίες. Επέλεξα τη φιλολογία, ενώ η μητέρα μου θα προτιμούσε την ιατρική.

Οι φίλοι μου είχαν γίνει γιατροί, τραπεζίτες, στελέχη του Υπουργείου Εξωτερικών ή του εκδοτικού χώρου. Εγώ προσπαθούσα να συνδυάσω συγγραφικές φιλοδοξίες με βιοπορισμό. Ύστερα από ένα χρόνο διδασκαλίας στο Exeter ωστόσο, φρόντισα να επενδύσω ένα χρηματικό ποσό που με την ενηλικίωσή μου είχε περιέλθει στην κατοχή μου, πιστεύοντας ότι έτσι θα διασφάλιζα την οικονομική μου ανεξαρτησία και τη δυνατότητα να ασχοληθώ απερίσπαστος με το γράψιμο. Μην έχοντας, βέβαια, καμιά διάθεση να δημοσιοποιήσω στους γνωστούς μου ότι τώρα πια διέθετα άπλετο ελεύθερο χρόνο, έκρινα ότι η καλύτερη κάλυψη για μένα θα ήταν να αρχίσω ένα μεταπτυχιακό, παράλληλα με τη συγγραφή του πρώτου μου βιβλίου. Ύστερα θα έστελνα το βιβλίο σε έναν εκδότη, κι αν όλα πήγαιναν καλά, θα έπαιρνα κάποια προκαταβολή. Πολύ γραφική αισιοδοξία.

Όσο για τον πατέρα μου, που έβλεπε με αρκετή καχυποψία το συγγραφικό επάγγελμα, αυτός μου πρότεινε να μιμηθώ το παράδειγμα του Τζον Μέυναρντ Κέυνς: να περνάω τα πρωινά μου ασχολούμενος με τις επενδύσεις μου και να αφιερώνω τα απογεύματά μου στο γράψιμο. Δεν ήταν από εκείνους που έχουν μετριοπαθείς φιλοδοξίες για τους γιους τους κι εγώ έβαζα τα δυνατά μου να ανταποκριθώ στις προσδοκίες του.

Κι έτσι, όταν η Ελένη ρώτησε τον Σπυρίδωνα ποιος

ήμουν κι εκείνος αποκάλυψε το όνομά μου, με κυρίευσε μεγάλο άγχος: ένιωσα ότι τα προοδευτικά μου διαπιστευτήρια αμφισβητούνταν και ότι έπρεπε επειγόντως να τα αποδείξω.

Στις αρχές εκείνου του καλοκαιριού η Ελλάδα είχε αρχίσει να καταλαμβάνει ολοένα και σοβαρότερη θέση στη ζωή μου. Τον Ιούνιο είχε εκδοθεί το πρώτο μου βιβλίο, με τίτλο *The feasts of memory*, και ο εκδότης μου με είχε συστήσει σε μια συνάδελφο, την οποία είχε προσεγγίσει η Μελίνα Μερκούρη, ήδη διάσημη μετά την ταινία της *Ποτέ την Κυριακή*, με σκοπό να συνεργαστούν. Εκείνο τον καιρό αναζητούσε κάποιον που θα έγραφε την αυτοβιογραφία της όπως θα του την υπαγόρευε η ίδια.

Όταν έγινε το πραξικόπημα των συνταγματαρχών, η Μελίνα βρισκόταν στη Νέα Υόρκη, πρωταγωνιστώντας στην παράσταση *Ilya darling*, θεατρική διασκευή της ταινίας. Σύντομα, το καμαρίνι της στο Martin Beck Theatre θα μεταμορφωνόταν σε μια πολυσύχναστη κυψέλη που θα συγκέντρωνε πολέμιους της χούντας, ακτιβιστές και αργόσχολους. Ήθελα πολύ να πάρω τη δουλειά, να γίνω ο «συγγραφέας» της αυτοβιογραφίας της, και, καθώς ήμουν Έλληνας, συμπαθούσα τη Μελίνα και συμμερίζομουν τον σκοπό της, είχα ορισμένες πιθανότητες. Το ζήτημα ήταν ότι μάλλον δεν ήμουν και τόσο αφοσιωμένος ώστε να περνάω κάθε μέρα από το ξενοδοχείο *Dorset* και να χασομεράω γύρω από τη σουίτα της, όπως τόσοι και τόσοι – μ' άλλα λόγια, να είμαι σε διαρκή επιφυλακή μήπως και «με χρειαζόταν».

Κόρη μιας οικογένειας προοδευτικών πολιτικών, έχοντας διαρρήξει τους δεσμούς της με την οικογενειακή

παράδοση για να γίνει ηθοποιός, η Μελίνα ανακάλυπτε τώρα τις ρίζες της και χρησιμοποιούσε το όνομα και τη φήμη της για να επιτεθεί στους συνταγματάρχες. Εκείνες τις μέρες ο βασιλιάς Κωνσταντίνος επρόκειτο να επισκεφτεί τις Ηνωμένες Πολιτείες, προκειμένου να έχει άτυπες συνομιλίες με το Υπουργείο Εξωτερικών σχετικά με την τριάδα των στρατιωτικών που μόλις είχε ανατρέψει την ελληνική κυβέρνηση. Η Μεγαλειότητά του βρισκόταν σε πολύ αμφιλεγόμενη θέση, γιατί οι εκλογές που είχαν προγραμματιστεί να γίνουν τον Μάιο του 1967, και τις οποίες είχαν ακυρώσει οι συνταγματάρχες, θα μετατρέπονταν σε δημοψήφισμα για τη διατήρηση ή όχι της μοναρχίας. Είχε κυκλοφορήσει μάλιστα η φήμη ότι ο βασιλιάς σχεδίαζε ο ίδιος πραξικόπημα, σε συνεργασία με τους στρατηγούς, αλλά ότι τον πρόλαβαν οι συνταγματάρχες ενεργώντας πίσω από την πλάτη του. Ήταν ακόμη κατ' όνομα βασιλεύς των Ελλήνων, αλλά δεν είχε καμία ισχύ, αφού οι συνταγματάρχες ήλεγχαν τον στρατό. Χωρίς κανένα χαρτί στα χέρια του, ήλπιζε να διαπραγματευτεί κάποια υποστήριξη από τους Αμερικανούς και, στο μεταξύ, για να μην ταράξει τα νερά και διασαλευτούν επίφοβα οι σχέσεις του με τους συνταγματάρχες, επιθυμούσε αυτή η ανεπίσημη επίσκεψη να μείνει μυστική.

Όμως η Μελίνα είχε σφουρίξει την έναρξη του αγώνα κι εγώ θα έγραφα τον λόγο με τον οποίο ξεκίνησαν όλα.

Πριν ανοίξει η αυλαία, βγήκε στον προθάλαμο με μια λευκή σατέν τουαλέτα και, βλέποντάς με στη θέση μου στη γωνία, είπε «Εδώ είσαι, αγόρι μου; Συνέχεια γράφεις, γράφεις. Ποιος νομίζεις ότι είσαι, ο Θουκυδίδης;».

«Αν εγώ είμαι ο Θουκυδίδης, εσύ είσαι ο Περικλής» είπα.

Ξαναγύρισε στο καμαρίνι της, κι εγώ συνέχισα να μουντζουρώνω τα χαρτιά μου και στη συνέχεια αντέγραφα τις προτάσεις πιο ευανάγνωστα. Ζήτησα από μια καμαριέρα της Μελίνας –τρεις στέκονταν, πιστοί φρουροί, έξω από το καμαρίνι της– να δώσει στον Ζυλ Ντασσέν –που γνώριζε πολύ καλά την καταστολή, αφού είχε συμπεριληφθεί στη μαύρη λίστα του Χόλλυγουντ κατά τη μακαρθική περίοδο– το χαρτί με το κείμενο.

«Είναι πολύ καλό, Ηλία» είπε ο Ντασσέν βγαίνοντας από το καμαρίνι λίγα λεπτά αργότερα χωρίς σακάκι, με ανασηκωμένα τα μανίκια και με το χαρτί μου στα χέρια. «Όμως η Μελίνα δε βλέπει χωρίς γυαλιά και αρνείται να τα φορέσει».

Ο Ντασσέν με παρακάλεσε να αντιγράψω τον λόγο με μεγάλα γράμματα, πέντε ή έξι λέξεις το πολύ σε κάθε σελίδα – και, με το που έπεσε η αυλαία, η Μελίνα βγήκε στη σκηνή κρατώντας ένα πάκο χαρτιά που την έκαναν να φαίνεται σαν να επρόκειτο να απευθυνθεί στα Ηνωμένα Έθνη.

«Μεγαλειότητα, γιατί τρυπώσατε (slip) στη χώρα απαρατήρητος;» είχα γράψει, όμως η Μελίνα προκάλεσε τα γέλια του κοινού όταν είπε «γιατί κοιμηθήκατε (sleep) στη χώρα απαρατήρητος;».

Το επόμενο πρωί με ξύπνησε το τηλέφωνο.

Ήταν ο πατέρας μου, που είχε τηλεφωνήσει για να με προστάξει να σταματήσω όσα έκανα, και μάλιστα αμέσως.

«Τι εννοείς;» ρώτησα.

«Άκουσα ότι έβγαλες έναν λόγο που καταγγέλλει τον βασιλέα».

Τα νέα κυκλοφορούσαν γρήγορα στην ελληνική κοινότητα, όχι όμως με ιδιαίτερη ακρίβεια.

«Εγώ απλώς έγραφα τον λόγο» είπα. «Ήμουν στα παρασκήνια όταν τον εκφώνησε η Μελίνα. Κανέννας δεν μπορούσε να με δει πίσω από την αυλαία».

«Δεν ντρέπεσαι να συγχρωτίζεσαι με μια γυναίκα που είναι κομμουνίστρια – για να μην πω τίποτα χειρότερο;» είπε ο πατέρας μου.

Μακάρι να είχα την ετοιμότητα να πω «Τι θα μπορούσε να είναι χειρότερο;» – μολονότι ήξερα την απάντηση.

«Δεν είναι κομμουνίστρια» είπα.

«Ο πατέρας της ήταν».

«Κι αυτό σημαίνει ότι είναι κομμουνίστρια και η ίδια;»

Ο πατέρας μου δεν απάντησε στην ερώτηση. «Ο πατέρας της ήταν κομμουνιστής» επανέλαβε «ο άντρας της είναι κομμουνιστής, η ίδια είναι κομμουνίστρια».

Με είχε στριμώξει. Αλλά, ως συνήθως, η μητέρα μου ήταν εκείνη που άγγιξε την ευαίσθητη χορδή: «Αν γράφεις έστω και μία καλή λέξη γι' αυτή τη γυναίκα» είπε «ξέχασε ότι είσαι γιος μας».

«Αύριο θα είμαι μόνη στο εξοχικό μας» μου είπε η Μελίνα. «Ο Ντασσέν θα λείπει, μπορείς να με έχεις όλη δική σου. Πρέπει να έρθεις. Πώς θα μπορέσεις να γράφεις για μένα αν δε με γνωρίσεις πραγματικά;»

Με έλουσε κρύος ιδρώτας, αλλά προσπάθησα να μη δείξω τον τρόπο μου.

Την επομένη, φτάνοντας στο σπίτι που είχε νοικιάσει στο Sands Point του Long Island, διαπίστωσα, προς μεγάλη μου ανακούφιση, πως εκεί βρισκόταν όχι μόνο ο Ντασσέν, αλλά και ο Μιχάλης Κακογιάννης, που είχε σκηνοθετήσει τη Μελίνα στην πρώτη της ταινία, τη Στέλλα. Οι τέσσερις μας περάσαμε το απόγευμα παίζοντας

τάβλι, με τη Μελίνα να μας κερδίζει τον ένα μετά τον άλλο. Η Μελίνα ήταν στο στοιχείο της: όλοι τη φλερτάραμε, κι εκείνη έπαιζε μαζί μας πειράζοντάς μας.

Η κατάληξη βέβαια ήταν ότι η Μελίνα αποφάσισε πως την αυτοβιογραφία της θα την έγραφε κάποιος άλλος. Δικαιολογήθηκε λέγοντας ότι παραήμουν ευπαρουσίαστος και δε θα κατάφερνε να συγκεντρωθεί. Ακόμα και η πρόφασή της ήταν ένα πείραγμα. Μου έδωσε να καταπιώ το πικρό χάπι με μια επικάλυψη κολακείας κι εγώ δεν είχα άλλη επιλογή παρά να το χάψω καταγοητευμένος.

Στο μεταξύ, η ρήξη με τους γονείς μου για το θέμα των συνταγματαρχών έγινε σύγκρουση. Εκ των υστέρων βλέπω ότι ήταν αναπόφευκτο, όμως, όπως συμβαίνει πάντα, τα γεγονότα που είναι μοιραία φαίνεται να συμβαίνουν κατά τύχη.

Οι Έλληνες εφοπλιστές υποστήριζαν τους συνταγματάρχες επειδή θεωρούσαν ότι η εναλλακτική λύση, ο Ανδρέας Παπανδρέου, ήταν κάτι σαν τον Αντίχριστο. Η πραξικοπηματική ανατροπή του Γεωργίου Παπανδρέου από το Παλάτι το καλοκαίρι του 1965 είχε προκαλέσει τη σφοδρή επίθεση του Ανδρέα Παπανδρέου στους εφοπλιστές. Τους καταλόγιζε ότι ήταν οι στυλοβάτες του κατεστημένου, δηλαδή του βασιλιά, του στρατού και της Εκκλησίας. Παρότι οι κατηγορίες του Ανδρέα δεν ήταν διόλου αβάσιμες, ο βίαιος τρόπος με τον οποίο τις διατύπωνε είχε προκαλέσει την εχθρότητα της δεξιάς παράταξης στο σύνολό της: το αποτέλεσμα ήταν πως όταν τον συνέλαβαν οι συνταγματάρχες κανένας από την εφοπλιστική κοινότητα δεν τα έβαψε μαύρα.

Ο ιερέας στην εκκλησία των γονιών μου καταδίκασε την εναντίωση στο δικτατορικό καθεστώς όπως κατα-

δίκαιζε και τους διαδηλωτές υπέρ της ειρήνης στο Βιετνάμ. Σήμερα θα λέγαμε ότι έπαιζε εντός έδρας – αφού οι γονείς μου και οι άλλοι εφοπλιστές είχαν καταρώσει τα μπροστινά στασίδια, ενώ οι υπόλοιποι ήταν υποχρεωμένοι να στέκονται όρθιοι στο πίσω μέρος της εκκλησίας. «Τι δουλειά έχει ο παπάς με όλα αυτά;» έβραζα σιωπηλά όση ώρα ο ιερέας δημηγορούσε από άμβωνος. «Γιατί δε μας αφήνουν να ακούσουμε τη λειτουργία χωρίς να μας επιβάλλουν ντε και καλά πολιτικούς δεκάδικους;» Βέβαια, μια τέτοια σκέψη προϋπέθετε ότι σκοπός της εκκλησίας είναι να αποτελεί τόπο λατρείας, όμως η θεωρία απείχε παρασάγγας από την πράξη και σαφώς δεν υποστηριζόταν από τα γεγονότα.

Ο παπάς επιτέθηκε επίσης στη Μελίνα Μερκούρη, που, με την ταινία της *Ποτέ την Κυριακή*, είχε κατορθώσει να βάλει την Ελλάδα στον πολιτισμικό χάρτη. Μπορεί η Μελίνα να μην ήταν ο Αντίχριστος –ο ρόλος αυτός ήταν ήδη καταρωμένος–, όμως άνετα μπορούσε να παίξει τον ρόλο της Πόρνης της Βαβυλώνας και να ταυτιστεί απόλυτα με την ηρωίδα της ταινίας της.

Εκείνη την εποχή δημοσιεύτηκε στους *New York Times* μια επιστολή που την υπέγραφε κάποιος με ελληνικό όνομα. Ο επιστολογράφος στους *Times* υπερασπιζόταν τους συνταγματάρχες και υποστήριζε ότι είχαν σώσει τη χώρα από τον κομμουνισμό. Θέλησα να τον αντικρούσω, απαντώντας ότι το πρόσχημα της κομμουνιστικής απειλής αποτελούσε εξαπάτηση και προσβολή για έναν λαό με νωπά ακόμη τα τραύματα από την περιπέτεια του Εμφυλίου. Τόνιζα πως, αν το καθεστώς ήταν πράγματι προσωρινό, οι συνταγματάρχες θα μπορούσαν να το αποδείξουν με την άμεση αποχώρησή τους.

Αρκούσε αυτή η επιστολή για να επικυρώσει πως η εκπαίδευσή μου στο Exeter και στο Harvard δεν είχε πάει χαμένη. Όταν τη δημοσίευσαν οι *Times*, ο Έλληνας λιμενάρχης τηλεφώνησε στο γραφείο του πατέρα μου θέλοντας να ανακαλύψει ποιος ήταν αυτός ο Κουλουκουντής.

«Δεν έχετε λοιπόν κανέναν έλεγχο πάνω στον γιο σας;» ρώτησε.

«Έχετε παιδιά, κύριε λιμενάρχα;» απάντησε ο πατέρας μου.

Αυτό που δε γνώριζα ήταν ότι ο συγγραφέας της πρώτης επιστολής ανήκε στον εφοπλιστικό κύκλο, κι έτσι μια τέτοια αντίκρουση, υπογεγραμμένη μάλιστα από κάποιον που έφερε το επίθετο Κουλουκουντής, και τον ξάφνιασε και διέλυσε τα επιχειρήματά του.

Την Κυριακή, καθώς έβγαινα από την εκκλησία με τους γονείς μου, η σύζυγος ενός Έλληνα εφοπλιστή φώναξε «Πώς τολμάς να έρχεσαι στην εκκλησία; Πίστευα πως θα είχες λίγη τσίπα επάνω σου».

«Υποθέτω πως θα υπάρξει δευτερολογία» φώναξε σε απάντηση ο πατέρας μου.

Κι άλλος πυροβολισμός... οι σφαίρες έπεφταν σαν χαλάζι και προς τις δύο πλευρές. Μα τι έλεγε ο πατέρας μου; Ότι βρισκόταν καθ' οδόν μια αντίκρουση της αντίκρουσης; Αυτό ακριβώς. Το επεισόδιο είχε συζητηθεί: ο κόσμος περίμενε την έκβαση: το όλο πράγμα είχε μετατραπεί σε «ζήτημα». Ο πατέρας μου είχε πάρει το μέρος εκείνης της γυναίκας και το είχε δηλώσει δημόσια, επιτρέποντας την ανοιχτή επίθεση, παρουσία του, σε ένα μέλος της οικογένειάς του. Για εκείνον, το τίμημα της αφοσίωσής του στις πολιτικές απόψεις της κοινότητας ήταν μεγάλο: για μένα, μηδαμινό. «Πάντα μπορείς

να πεις ποιος είναι απόφοιτος του Harvard» αρεσκόταν να λέει ο πατέρας μου. «Αλλά δεν μπορείς να του πεις τίποτα».

Ξαφνικά, καταλάβαινα ότι η εφοπλιστική κοινότητα συνασπιζόταν εναντίον μου. Είχα στοχεύσει με τη σφευγτόνα μου το κοινωνικό και πολιτικό οικοδόμημα, και τώρα άναβα φωτιές στα σκαλιά της εκκλησίας.

Κι όμως, απλώς είχα εκφράσει τη γνώμη μου, όπως ο πρώτος επιστολογράφος τη δική του. Πού όμως το είχα βρει γραμμένο ότι ένας νέος έχει το δικαίωμα της γνώμης του, και πολύ περισσότερο ότι του επιτρέπεται να την εκφράσει στην εκκλησία; Η εκκλησία δεν ήταν ουδέτερο έδαφος· ήταν η επικράτεια της μιας πλευράς των αντιμαχομένων και είχε θέσει ως καθήκον της να προστατέψει τα χωράφια της από τα ζιζάνια με τις «αποκλίνουσες απόψεις». Παρότι στην Ελλάδα είχε διεξαχθεί ένας εμφύλιος πόλεμος, ακόμα και το να αποκαλείται εμφύλιος θεωρούνταν αντεθνικό και αντιπατριωτικό. Κι αυτό γιατί η αποδοχή του εμφύλιου χαρακτήρα της διαμάχης θα ισοδυναμούσε με την αναγνώριση της άλλης πλευράς· θα έδειχνε ότι οι κομμουνιστές δε θεωρούνταν εγκληματίες αλλά κανονικοί άνθρωποι, με ιδέες και αρχές, για τις οποίες μάλιστα είχαν πολεμήσει επί χρόνια. Όμως δεν μπορούσες να αποκαλέσεις εκείνο τον πόλεμο με το πραγματικό του όνομα. Έπρεπε να τον λες Συμμοριτοπόλεμο, σπιλώνοντας και μειώνοντας τους κομμουνιστές, σέρνοντάς τους στον κουρνιαχτό της ήττας, όπως είχε σύρει ο Αχιλλέας το νεκρό σώμα του Έκτορα γύρω από τα τείχη της Τροίας.

Αν υποστήριζες την κυβέρνηση, έστω και μια δικτατορική κυβέρνηση, ήσουν ένας ορθώς σκεπτόμενος, ευυπόληπτος πολίτης. Αν όχι, ήσουν άθεος, κομμουνιστής,

Βούλγαρος, Σλάβος, βάρβαρος και δεν είχες θέση στην εκκλησία.

Κανέννας δε με υπερασπίστηκε, ούτε ένας έστω από τους συνομηλίκους μου. Ήταν, εξάλλου, αδύνατη κάθε υπεράσπιση. Η δίκη μου είχε διεξαχθεί in absentia, και η ποινή –εξοστρακισμός– είχε απαγγελθεί με συνοπτικές διαδικασίες. Εμείς οι Έλληνες είχαμε εφεύρει τον εξοστρακισμό, και αυτή την παλιά παράδοση αναβίωνε η κυρία της εκκλησίας. Και το έκανε εξαιτίας όσων είχα πράξει, εξαιτίας όσων πίστευα. Δεν είχα λοιπόν το δικαίωμα να πηγαίνω στην εκκλησία, όπως όλοι οι άλλοι.

Κι έτσι, βίωσα τον διχασμό της ελληνικής κοινότητας από πρώτο χέρι. Η Μελίνα Μερκούρη, ο Ζυλ Ντασέν και ο Σπυρίδων Γρανίτσας βρίσκονταν από τη μία πλευρά. Στην άλλη στέκονταν ο παπάς της εκκλησίας, η κυρία στα σκαλιά του ναού και οι γονείς μου. Είχα βρεθεί στη μέση και, γράφοντας εκείνο το γράμμα, είχα διασχίσει τη διαχωριστική γραμμή. Δεν είχε πει ο Σπυρίδων «δικός μας είναι»; Είχα ξεστρατίσει από την κοινωνική μου ομάδα και τώρα συγχρωτιζόμουν με ανθρώπους που δεν ήταν «του είδους» των γονιών μου. Και η κοπέλα που είχα μόλις γνωρίσει, η Ελένη Μυλωνά, σύντομα θα μου φαινόταν η μοναδική μου σύμμαχος στον κόσμο.